SARIKAMIŞ MİCİNGİRT KÖYÜ TÜRBESİ¹ Tomb of Micingirt Village in Sarıkamış

Muhammet ARSLAN

Araştırma Görevlisi, Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
muhammetarslan25@gmail.com

Alper ALTIN

Araştırma Görevlisi, Adıyaman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
aaltin@adiyaman.edu.tr

Öz

Sarıkamış'ın yaklaşık 45 km. güneybatısında bulunan ve tarihi kalesiyle ünlü İnkaya (Micingirt) Köyü'nde, Micingirt Kalesi'nin kuzeydoğusundaki XII. ve XIII. yüzyıl özellikleri taşıyan çokgen gövdeli türbe bulunmaktadır. Bu makalede, yukarıda sözü edilen türbenin plan, mimari ve süsleme özellikleri çizim ve resimler eşliğinde tanıtılacaktır. Ayrıca Micingirt Köyü Türbesi'nin Türk-İslâm sanatı içerisindeki durumu da değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sarıkamış, Micingirt, Türbe

Abstract

There has been a polygonal tomb, reflecting the principles of the twelfth and the thirteenth century, is located in Northeastward of Micingirt Castle in İnkaya (Micingirt) Village that is famous with its historical castle and is suited in 45km southwestward of Sarıkamış. In this article, tombs which are mentioned above will be introduced by use of their plan, photos, ornamental and architectural principles.

Keywords: Sarıkamış, Micingirt, Tomb.

¹ Bu makale 03-05 Ocak 2013 tarihleri arasında Sarıkamış'ta düzenlenen "Uluslararası Sarıkamış Sempozyumu"nda "Sarıkamış'ta Türbe Mimarisi" adlı başlık ile sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Sarıkamuş tarihin çok eski dönemlerinden beri, kuzeyden gelen göç yolları üzerinde olması nedeniyle sürekli iskân edilen yörelerden biri olmuştur. Yine sırf bu özelliğinden dolayı sık sık tahrip edilmiş, maddi-manevi tahribatlara uğramıştır.

Türkler **1064** yılında **Sultan Alparslan** ile Ani'den Anadolu'ya girmiş ve Alparslan'ın **1071 Malazgirt Zaferi** ile de Anadolu kısa sürede Türk yurdu haline gelmiştir. Sultan Alparslan'ın Anadolu'nun kuzeyini komutanları arasında paylaşmasıyla başlayan tarihsel süreç günümüze kadar ulaşmıştır diyebiliriz².

Alparslan'ın toprak paylaşırma politikası ile Sarıkamuş ve çevresi (Erzurum, Erzincan, Tercan, Pasinler, Oltu, Tortum, İspir) Saltuklular'ın hâkimiyetinde kalmış ve bu dönemde Sarıkamuş'taki bazı eserler de onarılmıştır³.

Bölge, 1202 yılında Saltuklular'dan Anadolu Selçuklu hâkimiyetine ve 1243 sonrasında Moğol idaresi altına girmiştir. Bundan sonra bölgede sırasıyla **İlhanlılar**, **Altınordulular**, **Celâyirliler**, **Karakoyunlular**, **Akkoyunlular**, **Safeviler** dönemleri yaşanmıştır⁴.

Sarıkamuş, **Kanuni Sultan Süleyman**'ın Nahcivan'a yapmış olduğu son sefer ile Osmanlı topraklarına katılmış ve 1639 tarihli **Kasr-ı Şirin Antlaşması** ile de tamamen Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır⁵.

Ruslar'ın yayılma politikası içerisinde kalan Sarıkamuş, **'93 Harbi** olarak da bilinen **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı** sonucunda imzalanan **1878 Berlin Antlaşması** ile Ruslar'ın eline geçmiştir⁶. Daha sonra 22 Aralık

²KIRZIOĞLU, F. 1953: **Kars Tarihi**, 176, İstanbul. Ayrıntılı Kars tarihi için bkz. BİNGÖL, A. 2003: **En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.; AKYÜZ, J. 2006: **"16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Kars Tarihi"**, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, 77-94, İstanbul.; URAL, S. 2006: **"Yakınçağ'da Kars"**, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, 107-124, İstanbul.

³KIRZIOĞLU, F. 1953: 176.; SOLMAZ, G. 1994: **Erzurum-Kars ve Yöresi Kaleleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 64, Erzurum.; GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: **Sarıkamuş ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar**, 7, Erzurum.

⁴GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: 7-8.

⁵KIRZIOĞLU, F. 1953: 201.; GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: 8.

⁶ERENDİL, M. 1993: **Sarıkamuş Şehit Yurdu**, 16, İstanbul.

1914 günü başlayan ve tarihte **Sarıkamış Felaketi** olarak bilinen savaşta **Enver Paşa** komutasındaki Türk ordusu ağır kış koşulları nedeniyle felakete uğramış ve bunun sonucunda **57.000 şehid** verilmiştir⁷.

1919 yılında bir süreliğine **İngilizler** ve daha sonra **Ermeniler**'in işgali altında kalan Sarıkamış ve çevresi⁸, **29 Eylül 1920** tarihinde **Kâzım Karabekir** komutasındaki Türk ordusu tarafından kesin olarak **Türk yurdu** haline getirilmiştir.

Micingirt (İnkaya) Köyü

Kars'ın yaklaşık 55 km. güneybatısında bulunan Sarıkamış ilçesinin yaklaşık 45 km. kadar güneyinde kalan **Micingirt Köyü**, **Aşağı Pasin** olarak da adlandırılan coğrafi yerleşim alanı içerisinde (Foto.: 1).

İçerisinde birçok tarihi kültür varlığını barındıran köyün adı 1960 yılında özellikle kale ve eteğindeki kaya mağaralarının çokluğundan dolayı **İnkaya** olarak değiştirilmiştir.

Köyün doğusunda büyük bir kaya kütlesi üzerinde yükselen kalesinin ilk olarak kimler tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak üzerindeki bazı kitabelerden kalenin **Saltuklular** döneminde onarım gördüğü anlaşılmaktadır⁹.

Micingirt Köyü'nde (Foto.: 2) tarihi kale dışında özellikle evlerin bahçelerinde ve bahçe duvarlarında kullanılan bazı mimari parçalara rastlamak mümkündür. Örneğin bu taşlardan biri üzerinde dört insan ve bir köpek olması muhtemel hayvan figürünü görmek mümkündür (Foto.: 3). Dikdörtgen şekilli bu taş ile ilgili alan-konu dışı olması nedeniyle çok fazla yorum yapılmadan, yorumu çok değerli Eski Çağ Tarihi uzmanlarına bırakmak daha faydalı olacaktır. Benzer şekilde bir diğer mimari parça ise bir evin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Foto.: 4).

Köyde tarihi öneme sahip diğer eser ise bir mezardır. Köylüler tarafından üstü kapatılan mezar H. 1319/M. 1902 tarihli (Foto.: 5-6). Köylüler mezarın İsmail adlı bir evliyaya ait olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca; köyde özellikle kale eteğinde kaya kiliseleri de vardır.

⁷GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: 9.

⁸KIRZIOĞLU, F. 1953: 229.

⁹Kale ile ayrıntılı bilgi için bkz. SOLMAZ, G. 1994: 61-75.; GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: 10-15.; ÖZKAN, H. 2002: "**Saltuklu Mimarisi**", *Türkler*, C. VIII, 119-120, Ankara.; ÖZKAN, H. 2015: "**Saltuklu Mimarisi**", *Şehr-i Kadim Aziziye Edebiyat-Tarih-Kültür-Sanat Dergisi*, S. 3, 56, Erzurum.

Micingirt (İnkaya) Köyü Türbesi

Makaleye konu olan türbe, köyün ve kalenin kuzeydoğusunda aşağıdaki vadiye yakın bir arazi üzerindedir (Foto.: 7-8-9).

Türbe üzerinde kitabe bulunmadığından dolayı hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak bazı kaynaklarda yapının mimari ve süsleme özelliklerine göre XII. yüzyıl Saltuklu dönemine tarihlendirilmektedir¹⁰.

Yapı ile ilgili bu tarih saptamasına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü 1640 yılında yöreyi ziyaret eden **Evliya Çelebi**, Erzurum'dan Revan'a giderken bu kaleye de uğrar ve kale ile birlikte bir camii, bir hamam ve bir de han'dan bahseder¹¹. Buradan da anlaşılacağı üzere, Çelebi Micingird Köyü'nü ziyaret etmiş, ancak herhangi bir türbe yapısından bahsetmemiştir. Camii, hamam ve han'dan bahseden Çelebi'nin, hem de kalenin doğuda kalan giriş kapısından çok net şekilde görülen türbeden bahsetmemiş olması türbenin varlığını şüpheyne düşürmeyecektir.

Çelebi'nin ifadeleri şöyledir:

“Doğuya giderek 10 saatte Micingird kalesine geldik. Erzurum eyâletinde Horasan beyi idaresindedir. Kalesi, yalçın kaya üzerinde dört köşe bir kaledir. Kale ağası, 150 neferleri vardır. İki yüz kadar evi vardır. Pasın kazası nâibliklidir. Süleyman Hanın bir camii var. Bir küçük hamamı, bir hanı var. Tarlalarında ürünleri çok”¹².

Bu bağlamda türbeyi özellikle Erzurum'daki bazı türbe ve mescitler göz önünde tutularak sadece XII. yüzyıl değil de, daha geniş bir tarih aralığı olan XII. ve XIII. yüzyıllar arasına oturabiliriz.

Türbe; daire planlı bir kaide üstünde, dıştan onikigen içeriden daire planlı gövdeye sahiptir. Üst örtüsü günümüzde yıkıktır. Özgününde içten kubbe, dıştan piramidal külâhla örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Çiz.: 1, Foto.: 10).

Çok hafif kuzeybatıya meyilli olan türbenin giriş kapısı onikigen gövdenin bir kenarını oluşturmaktadır (Foto.: 11-12). Giriş kapısı dikdörtgen çerçeveli olup, en dışta iki kalın silme ile sınırlandırılmıştır. Tek bordüre

¹⁰SOLMAZ, G. 1994: 74.; GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: 72.; ÖZKAN, H. 2002: 127.; ÖZKAN, H. 2015: 63.

¹¹ÇELEBİ, E. 1970: **Seyahatname** (Çev. Z. Danışman), 8, İstanbul.

¹²ÇELEBİ, E. 1970: 8.

sahiptir ve bordürün üzeri geometrik zencirek motifiyle bezelidir. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla açıklık mukarnas kavsaralıdır. Kavsara boşluğunda bugün yerinde olmayan bir kitabesinin olması da muhtemeldir.

Gövdenin diğer cepheleri oldukça hareketlidir. İkiz sütüncelere oturan çift kademeli sivri kemerlerle teşkilatlandırılan cepheler, atlamalı olarak istiridye yivli çırpma niş ve pencere açıklıklarına sahiptir. Toplamda altı çırpma niş ve beş pencereden oluşan cephe düzeninde pencerelerin birbirlerinden farklı tasarlandıkları görülmektedir (Foto.: 13-14-15-16).

Kuzeye bakan cephedeki giriş kapısının batısındaki ilk pencere sivri kemer içerisinde mukarnas kavsaralıdır. İkinci pencere dört kademeli sivri kemerli bir düzene sahiptir. Kemer boşluğunda sekiz yapraklı bir çiçek motifi yer alır (Foto.: 17). Üçüncü pencere dört sıra mukarnas kavsaralıdır (Foto.: 18). Dördüncü pencere iki kademeli çok hafif kaş hissi veren sivri kemerlidir. Kemerleri taşıyan sütünce başlıkları mukarnas yuvalıdır (Foto.: 19). Beşinci pencere sivri kemer içerisinde mukarnas kavsaralıdır. Kavsara kazıma teknikli zencirek motiflerinden oluşan bir bordür ile çevrelenmiştir (Foto.: 20). Pencere nişleri dıştan dikdörtgen formlu, içten mazgaldır.

Yapının silindirik formlu iç mekânı birkaç mimari ve süsleme unsuru haricinde sadedir. Giriş kapısının karşı duvarındaki pencere açıklığının batısında yer alan mihrap nişi (Foto.: 21), mukarnaslı pencere açıklıklarına benzer. Kabartma teknikli zencirek motiflerinin yer aldığı bir bordürle dikdörtgen çerçeve içerisine alınan mihrap nişi mukarnas kavsaralı ve üç köşelidir.

Silindirik iç gövdeden piramidal külâha geçişte ise yine zencirek motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır (Foto.: 22).

Açık ve kahve renk olmak üzere iki renkli düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen türbenin özellikle mukarnasları kahve renkli taşlarla yapılmıştır. Yapının beden duvarlarındaki taşların yağmur ve kar sularından oldukça etkilendiği taş yüzeylerindeki aşınmalardan açıkça belli olmaktadır.

Her tarihi eserin talihsiz kaderi olan define avcıları ne yazık ki bu yapının da çeşitli yerlerini tahrip etmişlerdir.

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Sarıkamış ilçesinin gerek Micینگirt Köyü'nde gerekse de ilçe merkezinde yer alan türbeler içerisinde, hiç şüphesiz ki Micینگirt'te yer alan türbe özellikle mimari ve süslemesi ile önemli bir yer tutmaktadır.

Türbenin hangi tarihte yapıldığına dair bir bilgi olmamasına rağmen

dış mimarisi nedeniyle Saltuklu dönemine işaret etmektedir. Özellikle Saltuklular'a ait Erzurum'daki Emir Saltuk Kümbeti'nin (XII. yüzyıl sonları) çokgen gövdeli dış cephesinin ikinci katındaki hayvan figürleriyle süslü çırpma nişleri, yazıya konu olan türbenin cepheleriyle benzerlik gösterir¹³ (Foto.: 23-24-25-26). İki yapının çırpma nişleri arasındaki tek fark, burada hayvan figürlü değil istiridyel yivli olmalarıdır. Aslında benzer şekildeki çırpma nişleri bölgedeki birçok kilise yapısında da görebiliriz. Özellikle Kıpçak Türklerine ait olabileceğini düşünebileceğimiz veya Gürcüler'in Tao-Klarceti bölgesi olarak da adlandırdıkları Erzurum, Ardahan, Artvin ve Kars yöresindeki bazı kiliselerin piramidal külahlarında benzer şekilde çırpma nişler vardır. Örnek olarak Kağızman'daki X. ve XI. yüzyıllara tarihlendirilen Çengilli Kilisesi¹⁴ (Foto.: 27-28), Erzurum/Tortum'daki Öşkivank Kilisesi (961-966) (Foto.: 29) ve Yusufeli'ndeki İşhan Kiliseleri'nin cepheleri sayılabilir. Aynı şekilde yine Kağızman'ın Tunçkaya Köyü'ndeki Keçivan Kalesi içinde yer alan kilisenin giriş cephesinde de benzer nişler vardır (Foto.: 30). Bu da mimarideki etkileşimin en güzel kanıtı olsa gerek...

Micingirt'teki türbenin dış cephesindeki kenarları hareketlendiren sivri kemer uygulaması yine Erzurum'daki Üç Kümbetler alanındaki diğer iki türbede de benzer şekilde görülmektedir. Benzer mukarnas kavsaralı pencere uygulamaları da aynen bu yapılarda vardır. Hatta anonim kümbetlerden birinin gövde üzerindeki kırmızı renkli zencirek motifi önemlidir (Foto.: 31).

Gövdenin kemerlerle bölünmesi birçok türbe yapısında karşımıza çıkar. Özellikle Erzurum'daki 1309 tarihli Karanlık Kümbet¹⁵ (Foto.: 32), benzer gövde yapısıyla söz konusu türbe ile büyük benzerlik içerisindedir. Gövdesinin ikiz sütünceli sivri kemerlerle bölünmesi, mukarnas kavsaralı nişlere sahip pencereleri ve gövdenin üst kısmındaki kırmızı renkli zencirek motifli şerit; Micingirt türbesiyle oldukça benzeşir. Benzer şekildeki bir diğer kümbet örneği yine Erzurum'daki XIV. yüzyıla ait Gümüşlü Kümbet'tir¹⁶ (Foto.: 33).

Micingirt'teki türbenin mukarnas kavsaralı giriş kapısı,

¹³GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: **Sanat Tarihi Açısından Erzurum**, 201, Erzurum.

¹⁴ARSLAN, M.-ARSLAN, M. 2012: **"Kağızman'da Kilise Mimarisi"**, Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu (24-26 Mayıs 2012 Kağızman/Kars), 130, Ankara.

¹⁵GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: 192.

¹⁶GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: 192.

Erzurum'daki Cimcime Kümbeti ile benzerlik içerisindedir¹⁷ (Foto.: 34). Yine türbenin iç mekânındaki mukarnaslı mihrap nişi de Erzurum'daki Saltuklu eseri olan İç Kale Mescidi'nin¹⁸ küçük mihrabı ile neredeyse aynıdır (Foto.: 35). Ana mihrabı çevreleyen bordürdeki geçmeli zencirek motifi de yine incelenen türbedeki zencireklerle benzeşmektedir. Bu gruba Saltuklu döneminden kalma Tercan Mama Hatun Türbesi'nin dış çevre duvarına ait mukarnaslı giriş kapısını da dâhil edebiliriz.

Burada İran Azerbaycan'ında yer alan bir kiliseyi de zikretmek gerekecektir. Culfa'nın 16 km. batısında tam sınırdaki **St. Stephanos Kilisesi**'nin¹⁹ giriş kapısındaki mukarnas kavsaralı uygulamayı dikkate almakta fayda vardır (Foto.: 36-37). Yine Ani şehrindeki Selçuklu Kervansarayı olarak bilinen 1217 tarihli yapının (Havariler Kilisesi) mukarnas kavsaralı giriş kapısı ve iki yanındaki istiridye yivli nişler önemlidir (Foto.: 38).

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, J. 2006: **"16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Kars Tarihi"**, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, 77-94, İstanbul.
- ARSLAN, M.-ARSLAN, M. 2012: **"Kağızman'da Kilise Mimarisi"**, Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu (24-26 Mayıs 2012 Kağızma/Kars), 126-153, Ankara.
- BİNGÖL, A. 2003: **En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- CELEBİ, E. 1970: **Seyahatname** (Çev. Z. Danışman), İstanbul.
- ERENDİL, M. 1993: **Sarıkamış Şehit Yurdu**, İstanbul.
- GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: **Sanat Tarihi Açısından Erzurum**, Erzurum.
- GÜNDOĞDU, H.-PARLAK, T.-ERGÜDER, A. A. 2010: **"İran Azerbaycan'ında St. Stephanos Manastır Kilisesi"**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 24, 91-136, Erzurum.
- GÜNDOĞDU, H.-vd. 1999: **Sarıkamış ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar**, Erzurum.
- KIRZIOĞLU, F. 1953: **Kars Tarihi**, İstanbul.
- ÖZKAN, H. 2002: **"Saltuklu Mimarisi"**, Türkler, C. VIII, 116-134, Ankara.
- ÖZKAN, H. 2015: **"Saltuklu Mimarisi"**, Şehr-i Kadim Aziziye Edebiyat-Tarih-

¹⁷GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: 186.

¹⁸GÜNDOĞDU, H.-BAYHAN, A. A.-ARSLAN, A. 2010: 175.

¹⁹GÜNDOĞDU, H.-PARLAK, T.-ERGÜDER, A. A. 2010: **"İran Azerbaycan'ında St. Stephanos Manastır Kilisesi"**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 24, 91-136, Erzurum.

Kültür-Sanat Dergisi, S. 3, 52-67, Erzurum.

SOLMAZ, G. 1994: **Erzurum-Kars ve Yöresi Kaleleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

URAL, S. 2006: **“Yakınçağ’da Kars”**, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, 107-124, İstanbul.

Foto. 1: Micengirt Kalesi

Foto. 2: Micengirt Köyü ve Kalesi

Foto. 3: Micingirt Köyü'nde bir evin bahçesinde mimari parça

Foto. 4: Micingirt Köyü'nde bir evin duvarında mimari parça

Foto. 5-6: Micینگirt Köyü'nde türbe ve mezar taşı

Foto. 7: Micینگirt Köyü Türbesi

Foto. 8-9: Micingirt Köyü Türbesi

Çiz. 1: Micingirt Köyü Türbesi Planı (Alper Altın)

Foto. 10: Micigirt Köyü Türbesi

Foto. 11-12: Micigirt Köyü Türbesi giriş cephesi

Foto. 13-14-15-16: Micingirt Köyü türbe gövdesinde çırpma nişler

Foto. 17-18-19: Micingirt Köyü Türbe gövdesinde pencereler

Foto. 20: Micingirt Köyü Türbe gövdesinde mukarnas kavsaralı pencere

Foto. 21: Micingirt Köyü Türbesi mihrap nişi

Foto. 22: Micingirt Köyü Türbesinde zencirek motif

Foto. 23-24-25-26: Erzurum Emir Saltuk Kumbeti'nde hayvan figürlü çırpma nişler

Foto. 27-28: Kağızman Çengilli Kilisesi'nde çarpma nişler

Foto. 29: Tortum Öşkvank Kilisesi'nde çarpma niş

Foto. 30: Kağızman Keçivan Kilisesi'nde çırpma nişler

Foto. 31: Erzurum Üç Kümbetler

Foto. 32-33-34: Erzurum Karanlık, Gümüşlü ve Cimcime Kümbetleri

Foto. 35: Erzurum İç Kale Mescidi mihrabı

Foto. 36-37: St. Stephanos Kilisesi (Hamza Gündoğdu'dan)

Foto. 38: Kars Ani Kervansarayı